

K OTÁZKE GENÉZY MORÁLNÝCH HODNÔT

BARBARA HLAVOVÁ

Existuje nespočetné množstvo názorov a koncepcií na vysvetlenie vzniku morálnej hodnoty, ktorá tvorí základnú kategóriu každého etického systému. I keď nechceme uzatvárať a zovšeobecňovať do akých rôznych polôh tieto koncepcie vyústili, predsa v podstate riešenie tohto problému viedlo k dvom krajným orientáciám, ktoré sa nesú v znamení nezmieriteľného boja. Treba podotknúť, že pri jednom i druhom prístupe k vysvetleniu vzniku morálnej hodnoty išlo o rôzne varianty toho istého vzťahu, o vzťah medzi subjektom a objektom, o vzťah človeka a skutočnosti, na rozhraní ktorého sa hľadal vznik morálnych hodnôt. Na jednej strane morálna hodnota vyrastala jedine a len zo schopností človeka, svet morálnych hodnôt mu bol imanentný, obidva póly subjektovo-objektového vzťahu, t. j. človek a vonkajšia skutočnosť neboli špecifikované a rozhodujúcu funkciu v tomto vzťahu hral subjekt. Zaujímavé je, že táto koncepcia sa už od staroveku delí na dva prúdy — racionalistov a senzualistov, ktoré v súčasnej etike nachádzame s väčšími-menšími obmenami v podobe rôznych emotívnych (Ayer), naturalistických (James, Perry) alebo intuitívnych prístupov ku vzniku morálnej hodnoty. Pre racionalistov morálna hodnota bola výsledkom rozumovej schopnosti, vôle, intelektu človeka — Platon, Kant, Hegel. Pre senzualistov vznikla ako výsledok pocitu, citu človeka, napr. radosť, pôžitok, — sofisti, hedonisti, Epikuros, Hobbes, Hume, Mill, Spencer a ďalší. Racionalisti, i keď nie všetci, z hľadiska ontologického chápali morálnu hodnotu substancionálne, pričom morálne hodnoty podľa nich boli totčné alebo zahrnuté v substancii, Bytí. Bol to dogmaticko-absolutistický prístup napr. u Platona, Spinozu. Senzualistická koncepcia viac zdôrazňovala relatívnosť morálnych hodnôt a videla ich vznik ako výsledok určitého vzťahu.

Na druhej strane dejiny riešenia tejto zásadnej etickej otázky poukazujú na orientáciu, ktorá videla vznik a existenciu morálnych hodnôt nezávisle od ľudského subjektu, vytvárala teóriu samostatného, mimo človeka a od človeka nezávislého transcendentálneho sveta morálnych hodnôt, pričom násilne odtrhala dva póly subjektovo-objektového vzťahu, a hľadala vznik morálnych hodnôt mimo ľudského spoločenského sveta.

I keď tento stručný historický náčrt vyznel dosť všeobecne, a hádam aj mechanicky (história tohto problému nie je predmetom nášho záujmu), predsa nás privádza v podstate ku kardinálnym otázkam, ktoré si kládli axiológovia všetkých čias: sú morálne hodnoty výsledkom zámernej činnosti človeka, subjektu, alebo dielom nejakej nadprirodzenej bytosti, ducha alebo zákona? Aké sú základné princípy vzniku morálneho hodnotového fenoménu? Je morálna hodnotová skutočnosť výsledkom náhodnosti alebo určitej zákonitosti v dejinách ľudstva? Všeobecne môžeme povedať, že každý filozofický systém, v hraniciach ktorého sa riešila i jeho etická problematika, si vzhľadom na

svoje základné koncepcné východiská odpovedal aj na príslušné morálno-axiologické otázky. Nechajme však toto doťahovanie problému, veď nakoniec „Dedičstvo filozofie hodnôt je skôr príťažou než pomocou pri riešení axiologických otázok i napriek veľmi diferencovanému myšlienkovému materiálu, ktorý nám stáročia zanechali.“¹

Z ľudskeho nemožno vylimitovať etické, ktoré tvorí nedeliteľnú súčasť celej ľudskej osobnosti. Preto antropologické problémy navodzujú aj etické otázky a naopak. Ak hovoríme o morálnosti človeka ako o jednom z jeho vlastných bytostných rozmerov, tak vznik morálnej hodnoty musíme nutne hľadať v ontotvornej činnosti samého človeka, v jeho spoločenskom spôsobe života, plnom rozporov. Toto tvrdenie jednoznačne orientuje náš prístup k danej problematike, vyznačuje jeho hranice a dokazuje, že nám pri riešení otázky vzniku morálnej hodnoty nejde o substancionálny, kvalitatívny, racionalistický, či senzualistický prístup, ale o prístup sociálno-antropologický, ktorý by mal byť jediným marxistickým východiskom i zavŕšením daného problému, východiskom, pri ktorom treba rešpektovať určité historické a spoločensko-triedne faktory.

Aby sme mohli hovoriť o vzniku morálnej hodnoty, nutne musíme vyjsť zo širšej a všeobecnej axiologickej problematiky. Nech je pre nás základným východiskom konštatovanie, že problém vzniku hodnoty je problémom vzťahu, a to vzťahu subjektu (človek, trieda, národ) k objektívnym materiálnym a duchovným výsledkom ľudskej činnosti. Domnievame sa, že pri analýze subjektovo-objektového vzťahu je nevyhnutné bližšie sa zaoberať pojmami subjektu a objektu, ktoré sú značne variabilné a mnohoznačné. Núti nás k tomu aj to, že tieto pojmy tvoria základné východisko nášho problému.

Z axiologického hľadiska nám nemôže byť dostačujúce primitívno-mechanické vymedzenie subjektu a objektu, pri ktorom sa tento vzťah naivne chápe ako vzťah ľudí k prírode, pričom ľudia vystupujú ako subjekt a príroda ako objekt, ako hmotný prírodný svet. Východiskom pre nás nemôže byť ani úzke gnozeologické chápanie subjektu a objektu v zmysle vedomia a bytia, podľa ktorého objekt je všetko, čo je nezávislé od vedomia toho, kto tento objekt poznáva, subjekt je všetko, čo je druhotné, odvodené, sprostredkované, ktoré svojimi poznávacími schopnosťami dokresľuje si predmet svojho poznania. Tento prístup absolutizuje kategórie subjektu a objektu, a mnohé filozofické smery i keď veľkodušne pripustili aktivitu subjektu, neoslobodili sa úplne od tohto tradičného ponímania. Korene takéhoto absolutistického prístupu k subjektu a objektu siahajú až k Tomášovi Akvinskému a neskoršie u Descarta sa nachádza tento postoj vyhrotenie v podobe dvoch od seba nezávislých substancií, vedomia a bytia. Tento dualizmus sa s väčšími-menšími obmenami niesol celými dejinami filozofie, a filozofia vplyvom takéhoto tradičného chápania subjektu a objektu nielenže redukovala subjekt a dávala mu len gnozeologický význam, čím ďalej prehľbovala priepasť medzi vedomím a bytím, ale vplyvom tejto orientácie nemohla ani postihnúť celú zložitú subjektovo-

¹ M. Váross, *Problémy a postavenie axiologie*. Filozofia 1958, č. 2, 113.

objektivej relácie, ktorá zvlášť rastie pri hodnotiacich situáciách. Nie div, že väčšina axiologických diskusií vyústila do diskusie poznania a hodnotenia, poznania a vzniku hodnoty.²

V podstate celými dejinami axiológie sa niesli tri tendencie, ktoré vo vzťahu poznania, hodnotenia a vzniku hodnoty vyústili do troch stanovísk: 1. poznanie a hodnotenie sa vylučujú, rozlišujú (Locke, Hume, Comte), 2. sto-tožňujú sa (platónsko-aristotelovská filozofia), 3. akt hodnotenia a poznania sa navzájom prekrýva v istých oblastiach, je medzi nimi súvislosť (napr. Windelband).³ Príčinu, pre ktorú tieto filozofické a axiologické polemiky ani dodnes neprestali, treba vidieť v tom, že vzťah človeka ku skutočnosti, vzťah subjektu a objektu sa riešil len v gnozeologickej rovine.

I keď vôbec nemôžeme podceňovať moment poznania pri vzniku hodnoty, predsa nemôžeme celý proces jej vzniku redukovať na tento gnozeologický akt. Subjektovo-objektový vzťah, na ktorom vyrastá každá hodnota, teda i morálna, nie je len gnozeologickým vzťahom, i keď noetický zámer je jeho podkladom. Pri procese poznania, ktorý sa uskutočňuje v spoločenskej praxi človeka, nejde len o teoreticko-analytické zdôvodnenie konania človeka, ktoré vysvetľuje všeobecné príčiny, podnety, dôsledky tohto konania, ale aj o praktické zdôvodnenie, pri ktorom sa pýtame na zmysel celej akcie pre nás.

Vzťah subjektu a objektu je stavaný na určitej vnútornej relácii vedomia a bytia a táto relácia integruje určité fázy bytostného vzťahu, v ktorom sú dominantné špecifické znaky subjektu, človeka, ktoré tvoria aj základné prvky pre jeho definovanie. To, čo vyjadruje podstatu subjektu, je jeho ontotvorná činnosť. Subjekt je v ustavičnom dynamickom procese zvnútorňovania toho, čo mu je vonkajšie, pretavovania a premieňania tohto vonkajšieho na ľudské a spoločenské. Tento dynamický proces nazývame aj ľudskou aktivitou, ktorá sa neuskutočňuje anarchicky, ale je istým spôsobom zameraná na to vonkajšie, o čo sa človek ako subjekt usiluje, čo je pre neho nevyhnutné a potrebné. Táto

² Pre zaujímavosť uvedieme, že najväčšia polemika v dejinách našej axiológie sa o tomto probléme odohrávala medzi Karolom Englišom a Zdenkom Neubauerom. Neubauer vydáva r. 1942 svoju štúdiu *Hodnoty a hodnotenie*, v ktorej, vychádzajúc z dialógu medzi Sokratom a Euthyfronom, prísne rozlišuje medzi poznaním a hodnotením. Engliš vystupuje proti nemu a tvrdí, že hodnotenie je súd svojho druhu, čím je dokázané, že problém hodnoty je problém logický, nie psychologický, že veda a hodnotenie patria do logiky, mimo ktorej niet filozofie hodnôt. (Porov. Karel Engliš, *O poznávaní a hodnotení*, Bratislava 1947, str. 191.) V ďalších diskusiách Engliš prichádza k podobným záverom ako Blahoslav Zbořil, ktorý tvrdí, že prisúdenie hodnoty je aj výsledkom poznania, že pojem hodnoty je nadradený pojmu poznatok, pretože hodnotu majú podľa Zbořila aj také veci, ktoré nie sú pre nás poznatkom, napr. chlieb. Bolo by však potrebné zistiť presnejšie, čo autor chápe pojmom poznatok. Mirko Novák k tomuto problému podotýka, že samohodnotenie a vedomie hodnoty z nej vyplývajúce nielenže nemôže byť zdrojom poznania, ale v praxi ako kritérium konania je mnohokrát nespoľahlivé a nebezpečné — (Mirko Novák, *Problém poznania a hodnotenia*, Bratislava 1934, str. 19). Teoretici, ktorí vystupujú vo svojich koncepciách proti stotožneniu hodnotenia a poznania, argumentujú vo väčšine tým, že pri hodnotení dôležitú úlohu má cit a že teda hodnota, hodnotenie je citovou otázkou. Popelová chápe vzťah hodnoty a city v trojakej rovine: „1. cit ako podstata hodnoty, ako to, čo činí hodnotu hodnotou, 2. cit ako sprievod hodnoty, 3. cit ako to, čo sa hodnotou ukážd“ (J. Popelová, *Etika*, Praha 1962, str. 360). Avšak, ako tvrdí autorka, hodnota sa neredukuje na cit, práve tak ako poznanie sa neredukuje na zmyslový vnem.

³ Zbořil, *Poznáni, hodnocení a tvoření norem I.* Ostrava 1947, 146.

určitá zameranosť, projekcia subjektu pramení z bytostných potrieb človeka. Ak by sme sa teda pokúsili vymedziť subjekt pri jeho axiologických postojoch, nevyhnutne musíme mať na zreteli tieto jeho špecifické znaky: určité preta-venie, zvnútornenie vonkajšieho, v tomto zmysle hovoríme o jeho aktivite, ktorej podkladom je vždy nejaký projekt človeka, vyjadrujúci zacielenie, zamierenie tejto aktivity na niečo, alebo pre niečo. Na základe tejto aktívnej činnosti človeka a jeho projektu hovoríme potom o jeho ontotvornej činnosti, ktorá sa uskutočňuje v spoločenskej praxi človeka. Z tohto hľadiska na subjekt vyplýva aj určitý prístup k samému objektu, ktorého význam a zmysel je v tom, že medzi ním a subjektom je určitý bytostný vzťah. Objekt je nevyhnutný z tohto antropologického hľadiska, a to dokonca bytostne nevyhnutný pre subjekt, pretože je podmienkou jeho existencie. V takomto zmysle potom nemôžeme hovoriť o závislosti subjektu od objektu alebo opačne. Subjektovo-objektový vzťah v axiologickom význame je zložito štrukturovaný vzťah, z ktorého sa rodí celá hodnotová skutočnosť. Podstatným znakom tohto vzťahu je dvojpólovosť, nie však v tradičnom slova zmysle, ktorá by stávala medzi subjekt a objekt neprekročiteľnú priepasť. Ak vychádzame z tvrdenia, že problém vzniku hodnôt treba hľadať vo vzťahu subjektu a objektu, a že tento vzťah má dva faktory, ktoré sú v dialektickej protikladnosti, od ktorej závisí ich existencia, tak treba zdôrazniť to, že hodnota nie je výsledkom len tohto zjednodušeného dvojpólového vzťahu. Brožík upozorňuje: „Predstava jednoduchého dvojpólového vzťahu A ku B, vzťahu človeka ku skutočnosti v jeho zjednodušenej podobe protirečí skutočnosti, pretože pri hodnotách nemáme nikdy do činenia s podobným dvojpólovým vzťahom. Na konštituovaní hodnoty sa podieľa v rozličnej miere celý rad objektívnych a subjektívnych činiteľov a hodnota je vždy priesečníkom týchto determinantov, uzlovým bodom v zložitej sieti vzťahov spoločensky determinovaného človeka ku skutočnosti, pretváranej jeho praktickou činnosťou.“⁴

Hodnotové fenomény, ktoré vyrastajú zo vzťahu človeka ku skutočnosti sú antropologickými a spoločenskými javmi. I keď sa antropologické a spoločenské kategórie navzájom prekrývajú, predsa ich treba v istom momente rozlíšiť. Každé spoločenské je i antropologické, ale nie každé antropologické sa vo vzťahu k spoločenskej norme musí stať spoločenským. Rozlíšenie antropologického a spoločenského pri hodnotových fenoménoch pripúšťajú niektoré disciplíny, napr. estetika. Domnievame sa však, že pri morálnych hodnotách takéto rozlíšenie nie je možné, pretože morálne hodnoty sú antropologické, ale vždy aj súčasne spoločenské fenomény. Konanie, čin človeka sa uskutočňuje vždy len v konkrétnej spoločensko-sociálnej rovine a je za každých okolností výsledkom vzťahu človeka k človeku, jednotlivca ku kolektívu alebo jednotlivých skupín navzájom.

Úsilie človeka pri jeho vzťahu k vonkajšiemu svetu nie je súčasne zamerané na všetky predmety tohto sveta, ale len na tie, ktoré vystupujú pred ním ako určitá jeho potreba. Snaží sa tieto predmety získať. Podstata tohto procesu

⁴ V. Brožík, *Mnohoznačnosť pojmu hodnota*, Filozofia 1968, č. 2, 130.

získania je v tom, že predmetom, vzťahom, javom, objektívnej skutočnosti dáva človek ľudský zmysel a význam, pretože len tak sa objektívna skutočnosť môže zmeniť na spoločenskú skutočnosť. Vo „vydoloovaných“ produktoch vonkajšieho sveta spredmetnil človek svoje ľudské sily a schopnosti. Človeku ako bytosti mysliacej a „zameriavajúcej sa“ nestačí len spredmetnenie príslušných ľudských schopností v produktoch hmotného alebo duchovného charakteru, ale práve z jeho rodovej charakteristiky vyplýva, že týmto osvojeným predmetom, javom musí dať aj určité miesto a zmysel nielen vo svojom myslení, ale aj spoločenskom kontexte. Dať zmysel a miesto javom a predmetom, ktoré sú výsledkom môjho ľudského osvojenia sveta, znamená dať im určitú hodnotu, ktorá určí ich objektívny význam vo svete a činnosti človeka. Predmet, jav predstupuje pred človeka ako hodnota toho alebo iného druhu, pretože je tým alebo oným spôsobom včlenený do životných podmienok človeka, plní určitú funkciu a pokrýva určitú potrebu. Preto ak charakterizujeme niektoré javy a predmety ako určité hodnoty, to znamená, že kladieme dôraz na ich ľudskú a spoločenskú, kultúrnu povahu, vďaka ktorej sa týmito hodnotami pre nás stali. V spoločenskej kultúrnej stránke predmetu sú vykryštalizované určité spoločenské vzťahy a spoločenský predmet je vlastne iná forma bytia samého človeka, lebo „ak je spoločenská realnosť sférou ľudského bytia, t. j. že v nej nie je nič okrem životnej činnosti človeka (subjekt, činnosť, produkty), tak je nesprávne hovoriť o predmete ako o nejakom vonkajšku bytia samého človeka.“⁵ Táto charakteristika sa plne vzťahuje aj na morálne hodnoty.

V zložitom subjektovo-objektovom vzťahu človeka ku skutočnosti vytvára sa priestor aj pre vznik morálnej hodnoty. Morálna hodnotová skutočnosť je výsledkom štrukturovanej a diferencovanej relácie, človeka a sociálnej skutočnosti, lebo o morálnosti môžeme hovoriť jedine a len v styku človeka so sociálno-spočenskou realitou. Konštituovanie morálnosti, ktorá je bytostne ľudským rozmerom, sa uskutočňuje ontotvornou činnosťou človeka. Dominujúcou zložkou celého procesu objektivizácie „zvonkajšenia“ človeka, vzniku ľudského sveta je vždy určitý zámer, cieľ, projekt subjektu. Ak sme si človeka špecifikovali ako subjekt, ktorý zvnútorňuje vonkajšie, projektuje a toto zvnútornené znova objektivizuje praxou, tak práve tento moment cieľa, projektu sa rozhodujúcou mierou podieľa na vzniku morálnej hodnoty. Určité zacielenie, predstava o mojom budúcnosti, to čo chcem získať, prežiť, určuje, aký mám byť. Tento zámer, cieľ, projekt podmieňuje, determinuje moju morálnu sebarealizáciu, ktorá je v konečných dôsledkoch limitovaná spoločenskou praxou, v ktorej nastáva zjednotenie subjektu a objektu. Predpoklad pre vznik morálnej hodnoty vyrastá nielen z toho, čo bolo, je, ale aj z toho, čo bude, a je tak potenciálne obsiahnutý v budúcnosti. Dialektika cieľa, projekcie človeka a možnosti jeho realizácie vytvára celú sféru predpokladov pre vznik potenciálnych morálnych hodnôt. Tento zámer, projekt človeka nikdy nemôže byť mimo človeka, je v ňom samom, je jeho bytostným momentom, prekračovaním ľudskej a morálnej skutočnosti, impulzom pre vznik morálnych hodnôt, za pomoci ktorých

⁵ Porov.: *Problema cennosti v filozofii*. Moskva 1966, 34.

toto prekročenie môže nastať. Tak, ako je dynamická spoločensko-praktická činnosť človeka, v ktorej sa uskutočňuje proces seberealizácie ľudského subjektu tak je jeho morálny projekt dynamický, uskutočňujúci morálnu seberealizáciu človeka za pomoci morálnych hodnôt. Cieľ, projekt človeka, ktorý je súčasťou procesu osvojenia si vonkajšieho sveta človekom, v ktorom sa uplatňuje jeho spoločenská podstata, a ktorého súčasťou tvorí aj morálny cieľ, projekt subjektu nie je homogénnym, ale je to celá štruktúra zámerov, cieľov, ktoré človek uskutočňuje a vzhľadom na vonkajšie okolnosti aj mení. To nám vysvetľuje napr., prečo nemôžu platiť voľné a nemenné hierarchie morálnych hodnôt.

Vedomý cieľ, projekt človeka určuje charakter činov a správania sa človeka a je predpokladom vzniku morálnej hodnoty, lebo vystupuje ako potreba prekonať jestvujúcu morálnu štruktúru človeka. Tu treba hľadať motívy morálneho činu, ako aj vysvetlenie, prečo sa tá-ktorá morálna hodnota či už ako vlastnosť, alebo princíp realizovala. Vznik akejkoľvek morálnej hodnoty je podmienený ľudským zámerom, cieľom, ktorý je dynamickou zložkou morálnej seberealizácie človeka, uskutočňujúcej sa v spoločensko-praktickej činnosti človeka, „pretože prejav človeka je prejavom spoločenského života, jeho rodový a individuálny život sa nelíšia... Tak ako spoločnosť sama produkuje človeka ako človeka, tak je ním produkovaná... Činnosť a pôžitok tak svojím obsahom, ako i spôsobom svojej existencie sú spoločenské“.⁶ Ak spoločenská prax zjednocuje subjekt a objekt, lebo ňou sa objektívizuje celý proces vonkajška a zvnútorňovania a prax je jednak iné bytie samého človeka, jednak morálne hodnoty, ktoré vyrastajú z cieľavedomej ontotvornej činnosti človeka, sa tiež touto praxou objektívizujú, ale len ako potencionálne hodnoty, možné, ktoré až vďaka konkrétnej funkcii, ktorú v živote spoločnosti plnia, sa stávajú skutočnými, reálnymi.

Realizácia potenciálnych morálnych hodnôt

Ak sme v predchádzajúcej časti prišli k záveru, že vznik morálnej hodnoty treba hľadať v ontotvornej činnosti človeka, v zložitom subjektovo-objektovom vzťahu človeka ku skutočnosti, tak sme mali na mysli všeobecné predpoklady pre vznik v spoločenskej praxi človeka. Preto sme v závere použili i termín potenciálnej morálnej hodnoty.

O morálke a morálnej hodnote má však zmysel hovoriť len vtedy, ak je konkretizovaná v čine človeka. Etika pozná niekoľko druhov konkrétnych foriem morálnej hodnoty:

1. morálna vlastnosť (statočnosť, poctivosť),
2. morálna idea, princíp (priateľstvo),
3. morálny čin (dobrý skutok a pod.).

Morálna hodnota nie je hodnotou o sebe. Jej existencia len v podobe morálnej vlastnosti či v podobe morálnej idey, princípu, bez toho, že by našla aktuálne vyjadrenie v živote človeka, spoločnosti, by nemala nijaký zmy-

⁶ K. Marx, *Filosoficko-ekonomické rukopisy*, Praha 1961, 95.

sel, lebo by bola len teoretickou záležitosťou bez praktického uplatnenia. Popelová upozorňuje: „Mravné ideály a mravné povahové vlastnosti získavajú svoju plnú cenu až objektivizáciou v mravných činoch.“⁷ Morálna hodnota sa uskutočňuje, realizuje v živote človeka alebo spoločnosti až cez funkciu, ktorú vykonáva, plní. Hovorí o vzniku morálnej hodnoty ako o spoločenskom fenoméne a nemá pritom na mysli jej konkrétnu funkčnosť, úlohu, ktorou sa uskutočňuje, znamená nepochopiť príčinu, pre ktorú vzniká. Funkčnosť ktorejkoľvek zo spomínaných foriem morálnej hodnoty treba vidieť v pokrytí určitej individuálnej alebo spoločenskej potreby. Funkciou morálnej hodnoty ako vlastnosti je ustavičná snaha prekonať napätie medzi mojím „ja“ a mojimi ideálmi. Keďže človek za nijakých okolností sa nemôže oddeliť a izolovať zo štruktúry spoločnosti, v ktorej žije, nemôžu sa ani jeho ideály absolútne izolovať od ideálov spoločnosti, v ktorej sa pohybuje. Ideály individua a ideály spoločnosti navzájom korelujú, ale sa aj diferencujú. Napätie, ktoré medzi nimi vzniká, je daná vzťahom individua a spoločnosti. Morálna hodnota vo forme idey, princípu, ako určité kultúrno-duchovné bohatstvo národa, spoločnosti, usiluje sa o orientáciu spoločenskej praxe na ciele, ktoré si toto spoločenstvo vytýčilo. Vo všeobecnosti funkcia morálnych hodnôt napomáha upravovať vzťahy ľudí k spoločnosti, človeka k jednotlivcovi i sebe samému. Každá funkcia je v podstate aktívny a zámerný proces a morálne hodnoty už aj vzhľadom na tento charakter funkcie, cez ktorú sa realizujú, nemôžu byť večné a nemenné entity.

Morálka ako forma spoločenského vedomia a morálne hodnoty v nej obsiahnuté práve svojou funkciou, ktorú plnia v živote jednotlivca a spoločnosti, sa odlišujú od ostatných foriem spoločenského vedomia. Spoločensko-sociálna funkcia morálky nie je len vyjadrovať názory, čo je dobré, správne, systémom pravidiel a noriem, ktoré upravujú vzťahy ľudí navzájom, ale morálka plní i úlohu stimulátora, má vediaci a praktický význam pre spoločenstvo ľudí, v ktorého podmienkach vznikla alebo ktoré sa rozhodlo ju prijať. Tento vediaci moment je tu i napriek tomu, že morálne normy nemajú normologického zákonodarcu. Funkčnosť morálky a morálnych hodnôt bola vždy podmienená charakterom a štruktúrou určitého spoločenstva. Morálne vedomie spoločnosti ako špecifická forma spoločenského vedomia má i ideologickú triednu kvalitu a morálka z pozícií určitej triedy vysvetľovala a odôvodňovala morálny život spoločnosti a hrala úlohu stimulátora pri približovaní sa k spoločenskému cieľu všeobecne a morálnemu zvlášť. Funkčnosť morálky v živote spoločnosti tak znamená pokrytie určitých spoločenských potrieb.

Z tohto hľadiska funkcia morálnych hodnôt vyjadruje predovšetkým ich úžitkovú stránku. Už predtým sme poukázali na to, že morálna hodnota v každej svojej forme konkrétneho prejavu plní určitú funkciu, či už vo forme morálnej vlastnosti, morálnej idey, princípu. Podstata tejto funkcie rôznych foriem morálnej hodnoty spočíva v tom, že predovšetkým uspokojuje potreby vzájomného spolužitia ľudí. Hovorí o morálnej hodnote znamená teda hovorí

⁷ J. Popelová, *Etika*, Praha 1962, 370.

o jej funkcii, ktorú má v zložitej štruktúre spoločnosti. Preto potencionálna morálna hodnota, ktorá je výsledkom zložitej ontotvornej činnosti človeka, sa realizuje, uskutočňuje až cez svoju funkciu. Teoretické sa tak stáva praktickým v zmysle úžitku. Ak hovoríme o funkčnosti morálnych hodnôt, máme na mysli ich účasť, úlohu v živote jednotlivca, spoločnosti, ktorá ich zameriava pre niečo alebo na niečo v zložitoštruktúrovanvej spoločenskej sfére. Funkčnosť je akýmsi spojivom medzi potencionálnymi morálnymi hodnotami a realizovanými, skutočnými morálnymi hodnotami. Je momentom, cez ktorý sa možné stáva skutočným, v závislosti od potrieb spoločnosti. Morálna hodnota je tak definovaná funkciou, ktorú v živote spoločnosti plní. Funkčnosť morálnej hodnoty nevyjadruje mieru morálnej hodnoty, ani jej objektívnu platnosť. Tieto kvality morálna hodnota realizovaná svojou funkciou získava až morálnou normou. Morálna norma, vzhľadom na ciele spoločnosti orientované spoločenskou praxou, vyjadruje objektívny charakter, mieru a formu morálnej hodnoty.

Tým sme sa vlastne dostali k zložitej problematike vzťahu morálnej hodnoty a morálnej normy. Otázku vzniku morálnej hodnoty nemožno zodpovedať bez toho, žeby sme sa aspoň čiastočne nedotkli tohto vzťahu. Predovšetkým treba zdôrazniť, že za nijakých okolností nemožno stotožniť morálnu normu s morálnou hodnotou. Morálna norma, práve tak ako norma vôbec, znamená určitý predpis, rozkaz. Jej úloha v morálnom živote spoločnosti spočíva v regulovaní morálnych vzťahov medzi ľuďmi a jej imperatívny charakter orientuje morálne vedomie spoločnosti na cieľ, o dosiahnutie ktorého sa snaží. Morálna norma nie je kauzálne nevyhnutná, ale je nevyhnutná len vzhľadom na daný cieľ. Týmto sa napr. líši podľa Popelovej od prírodovedeckého zákona. Avšak to neznamená, že medzi morálnou normou a zákonitostami spoločenského vývoja niet nijakej súvislosti a závislosti. Medzi morálnou normou a vývojom spoločnosti je vzťah priamej determinovanosti. „Normy sú vždy odrazom spoločenskej zákonitosti — sú výtvorom spoločenského vedomia, ktoré odráža zákonitosti spoločenského bytia, sú odrazom určitých pohybových zákonitostí spoločnosti.“⁸ Preto aj požiadavka morálnej normy vo forme „má byť“, ktorou norma vystupuje voči objektívnej spoločenskej skutočnosti, nie je „kategorickým imperatívom“ v zmysle absolútneho, apriórneho, nemenného zákona, ale ak má byť táto požiadavka uskutočniteľná, musí vyrastať z praktických potrieb spoločnosti. Naplnenie určitého morálneho imperatívu musí dávať aj reálnu možnosť na to, aby tento imperatív bolo možné aj uskutočniť. Morálna norma je omnoho bližšie k morálnemu cieľu spoločnosti ako morálna hodnota. Vyplýva to z jej záväznej a imperatívnej povahy, akú funkcia ani morálna hodnota nemá. Potencionálna morálna hodnota, ktorej postulatívnosť a imperatívnosť chýba, sa tak bude uskutočňovať morálnou normou ako reálnu hodnotu. Z povedaného nemožno uzatvárať, že existujú dva samostatné od seba nezávislé druhy morálnych hodnôt: potencionálne a reálne. Celý proces je omnoho zložitejší a snáď si ho môžeme formulovať tak, že potencionálna morálna

⁸ J. Popelová, *Etika*, Praha 1962, 394.

hodnota, v ktorej človek spredmetnil určité svoje duchovné schopnosti vo svojej bohatej ontotvornej činnosti, sa vracia do života človeka znova prostredníctvom osvojenia cez morálnu normu ako morálna hodnota reálna. Doložme si toto tvrdenie príkladom:

Sebaovládanie, vytrvalosť, húževnatosť, pevná vôľa tvorili duchovný arzenál primitívneho poľovníka, ktorý bol výsledkom, duchovným produktom jeho zložitého vzťahu k prírode. Tieto vlastnosti znamenali sebazáchovu, život individua i spoločnosti a zabezpečovali určité potreby. Aby však mohli plniť svoju spoločenskú úlohu v tomto primitívnom spoločenstve, aby sa mohli realizovať vzhľadom na potreby tohto spoločenstva, boli zahrnuté v rôznych tabu zákazoch a príkazoch. Súčasťou takýchto tabu príkazov bola aj iniciácia chlapcov v tomto spoločenstve. Iniciácia, zasvätenie bol celý rad odvážnych činov, súbojov najrozličnejšieho druhu, ukážok chrabrosti a odvahy. Hodnotila sa nielen fyzická zdatnosť, ale i duševná vytrvalosť neprehovoríť niekoľko týždňov ani slovo, izolácia od ostatných, premýšľanie osamote a pod. Iniciácia tak znamenala previerku fyzických i duševných vlastností individua. I keď zasvätenie malo nábožensko-mystický charakter, treba za touto mystickou škrupinou vidieť snahu zakryť určité sociálne potreby daného spoločenstva, ktoré boli životnou otázkou rodu. Aby mohli týmto potrebám slúžiť, museli dostať imperatívnu podobu v tabu zákazoch a príkazoch. Týmto sa určité potencionálne morálne hodnoty vzhľadom na potrebu spoločnosti stali vo forme morálnej normy (tabu) reálnymi, uskutočňujúcimi sa v dôsledku práve tejto normy.

I keď odpoveď na otázku, ktorú sme si postavili v úvode — kde treba hľadať vznik morálneho hodnotového fenoménu — nie je vôbec vyčerpaná, predsa myšlienky a konštatovania, ktoré sme tu rozviedli, nás privedli k tomuto záveru:

1. Morálna hodnota vzniká zo zložitého vzťahu človeka a skutočnosti, z jeho ontotvornej činnosti, pričom rozhodujúci moment pre jej vznik má projekt, cieľ človeka.

2. Vo svojej podstate sú morálne hodnoty spoločenskými hodnotami, sú produktami sebarealizácie človeka, ktoré sa uskutočňuje v spoločensko-praktickej rovine, v určitých historicko-spoločenských podmienkach. Preto ich vznik nemožno hľadať ani v transcencii, ani len v rozumovej či emotívno-senzualistickej schopnosti človeka.

3. Spoločensko-praktická rovina, v ktorej morálna hodnota vzniká ako potenciálny fenomén, sa formou morálnej normy znova vracia ako fenomén realizovateľný.

Барбора Главова

В истории моральной аксиологии существует большое количество концепций и взглядов на объяснение возникновения моральной ценности, представляющей собой основную категорию каждой этической системы. Однако, все эти взгляды в своей сущности разделяются на две группы: первая исходит только из способностей субъекта (рационалисты, сензуалисты), вторая же ищет источник моральных ценностей вне человеческого мира, в трансцендентальном.

Все, что относится к этике, относится и к антропологии и если нравственность человека является одним из измерений его существа, то источник моральных ценностей следует искать в его онтотворческой общественно-практической деятельности.

Основным вопросом при решении проблемы возникновения моральной ценности является вопрос о взаимоотношении субъекта и объекта, человека и мира, который нельзя свести ни к примитивно-механическому, ни к гносеологическому уровню. С точки зрения аксиологии это отношение обладает богатой структурой и богато дифференцировано. С этической точки зрения решающую роль в этом взаимоотношении играет проект, намерение человека, цель, которую он преследует, определяющие характер поступков и поведения человека. Они представляют собой динамический элемент этого взаимоотношения, выступающий в качестве необходимости преодолеть настоящую моральную структуру человека. Таким образом, предпосылка возникновения моральной ценности потенциально заключена в будущем. В своей сущности моральные ценности являются ценностями общественными, представляющими собой продукт самореализации человека, осуществляющейся на общественно-практическом уровне. Моральная ценность, как продукт этого процесса не представляет собой ценность в себе, смысл и значение она приобретает лишь в конкретном поступке, в деятельности человека. Потребность моральных ценностей выражена функцией, ролью, которую они выполняют в жизни общества и индивидуума. Для того, чтобы эта их функция могла быть реализована, необходимо, чтобы моральные ценности были актуализированы моральной нормой. Таким образом, потенциальная моральная ценность, в которой опредметились определенные душевные способности человека, возвращается в жизнь человека опять путем освоения, через моральную норму.

ON THE PROBLEM OF THE ORIGIN OF MORAL VALUES

Barbara Hlavová

There are innumerable many views and conceptions, in the history of the moral axiology, on the explanation of the origin of moral values, that constitute the basic category of any ethical system. However, two currents have been developed: one built exclusively on the faculties of subject (rationalists and sensualists) and the other that sought the origin of moral values beyond human world, in transcendence.

All ethical is anthropological and providing the morality of man is one of his own

· existential dimensions the origin of moral values is to be found in the ontocreative, socio-practical activity of man.

The basic question on the origin of moral values is that of the relation between subject and object, man and the world, that can not be reduced to either primitively mechanistic or gnoseological level. This relation is, from the axiological viewpoint, richly structured and differentiated. From the ethical viewpoint, there play the project, purpose, and goal of man, that determine the character of man's action and behaviour, the most substantial part in that relation. That is the dynamic moment of that relation and demonstrates the need to surmount the present moral structure of man. Hence it follows that the precondition of the origin of moral value is contained in future.

Moral values are in their very essence social values. They are products of the self-realization of man that takes place on the socio-practical level. Moral value has no value in itself, but gains its meaning and sense when materialised in the action and behavior of man. The need of moral values is expressed by function and role they fulfil in the social and individual life. However, to realize this function, moral values must be materialized in moral norm. Thereupon, the potential moral value in which man objectified his certain mental faculties returns into man's life, again by the way of adoption, in moral norm.